

Lump skribler vagy leégett főúr?

Krúdyt játszik a marosvásárhelyi Nemzeti, hetek óta telt házzal, közönségsikerrel: nagy szó, ha elgondoljuk, mennyire próbára teheti prózáink bús képű lírikusa Thalia embereit. Ugyanis nincs a magyar irodalomban még egy ilyen egyedülálló, rokotalan ritte. Az élete belenyúl sokunk életébe, hiszen 1933-ban halt meg, műveinek zöme azonban — Szindbád ifjúsága, Francia kastély, A vörös postakocsi stb. — jellegzetesen fin du siècle hangszerelésű. De nem Albert Samain vagy Maeterlinck-féle századvég, nem is egyszerűen puszkini-turgenyevi „muszka” világ az övé. Hanem sajátosan közép- és délkelet-európai pszicho-szociális képződmény, melynek stigmáit valami fura anyag-talan átöröklés folytán még mindig magunkon viseljük. Hogy mikor s hol sajnógnak — nehezen tudnánk megmondani: egyéntől, kortól, hangulattól függően változnak. Néha egy helységnyíl nyíllik agyunkba olvasása közben: nem találjuk autós-térképeinken, bár ott kellene lennie. Máskor azon tűnődünk, hogy Anyegin-bundában korcsolyáznak a nők s lövésnyire (nem futballmeccsre) járnak a férfiak. Meglepetve üdvözöljük a váci börtönben Várkonyi Dózsa Györgyöt (sic): azért ül, mert földosztást ígért a parasztnak. De néhány lappal odébb azon csodálkozunk, hogy külön foglalkozás a bögördozós...

Ezek az emberek, a századforduló Krúdy-hősei, úgyszólván jellemezhetetlen jellemek: valamennyi ismerős-forma, de egyikről sem mernénk megesküdni, hogy itt és itt láttuk már: körvonalak (akár fizikumra értjük, akár lelkiekre) állandóan el-és egybemosódnak — impresszionista festőnek igen, de szabásznak alig van mit kezdenie vonásaikkal. Egyetlen tulajdonság mégis közös nevezőre verbuválja őket: emlékeikről és emlékeiknek élnek, nincs holnapjuk, csak májuk, tegnapijuk; olyanformán kapaszkodnak a múltba, ahogy fanti művek hősei igyekeznek mevetni lábukat a jövő talaján: görcsösen, de hasztalan, mert mire nyakon csíphetnék — a jelen perc is tovaiillant már.

Krúdy Gyula lebeaő exponense időnek, térnek, valóságoknak: ha igazán meg akarjuk érteni, el kell merülnünk megfoghatatlan világában, melynek küszöbén — mint Istár a halál birodalmában — jó lesz le-odni megszokott kincseinket, ún. súly- és hossz mértékeinket, hogy magunkévá tehesük az elénk botorkáló új dimenziákat. Mert amint alig lehet őt elhelyezni időben, éppúgy beskatulyázás, ha térben akarjuk körülövekelni mikrokozmoszát. Habsburg Monarchia, 1918 előtti Magyarhon? — Elég egy könyvét felütni, hogy rájöjjünk: gavallérai — ezek a vándor lelkek, akikkel újabb és újabb címek arkádjai alatt futunk össze — a merengő emlékezés szárnyain mindegyre „kirúgják a ház oldalát”: oroszorszáni vagy párizsi-londoni turfról-orteurról hoznak híreket, ahogy pillanatnyi hanaulatuk, előéletük vagy csapongó képzeletük diktálja. Végül pedig műfaji szempontból külön világ a Krúdyé: kezdő olvasó is megállapíthatja, hogy novellái igazából nem novellák s még kevésbé regények a regényei: az ilyen menjelést csak jobb híján alkalmazzuk műveire, de utána rögtön jelzők segédelmét kérjük, hogy közelebről megragadhassuk a lényegét: lírai regényt, álomszerű elbeszélést mondunk — a pontoság kedvéért...

Az elmondottak után ugye természetes, hogy amikor két regényéből (A vörös postakocsi, Őszi utazások a vörös postakocsin) rekordidő alatt színdarabot gyúrt egybe, Krúdy „minden szabályt elzárt hét lakattal”, mint hajdan Lope de Vega. Ismerete persze a francia „jól megcsinált darab” receptjeit, megiazte őt is (akárcsak a színházzal kacérkodó nő szereplőt) lben tartalmi újdonsága. Ő azonban saját teremtényeit akarta színpadra állítani saját elképzelései szerint, ami óhatatlanul öntörvények érvényesítésére vezetett. A vörös postakocsi ennek megfelelően szabálytalan dráma, meghökentető színdarab: élvezéséhez éppúgy félre kell tenni színházi elvárásainkat, mint ahogy olvasói előítéleteinket ittettük le az ímént. Szerencsére meakönyviti dolunkat három körülmény: 1) Ady vallomása a darab alapjául szolgáló epikai műről: „... ha nem regény, hát nem regény, de briliáns röntaene a fiatalság nevezetű beteagség egyik legékesebb stádiumának”; 2) Krúdy utáni tapasztalataink a formabontás meg a színművészet terén: Pirandello és társai mentanítottak arra, hogy a jelenkori drámaíró egyetlen (tiszteltben tartandó) szabálya: minden gúzsba kötö szabályt, előrevártott eljárás és kérszen kapott megal-dás elvetése, annak érdekében, hogy az írói önkifejtés minél eredeibb, minél hatékonyabb, minél szuaqerívtebb erejű lehessen; és 3) Kincses Elemér rendezése, illetve népes csanotának — teljesítménye. Melvől az alábbiakban szeretnénk — röviden, de hosszas mérlegelés alapján — beszámolni.

A fiatal rendező Krúdyból kiindulva — az író komplex szellemiségét szem előtt tartva — akarta színpadra vinni Krúdyt.

Szándéka merész vállalkozás, sőt színház-történeti érdem, ha figyelembe vesszük, hogy kevésbé ismert oldaláról mutat be egy magyar klasszikust, akinek öröksége mostanság találja meg az utat — világ-tájok felé. E nemes cél érdekében Kincses „krúdysítja” színpadát: számolva azzal, hogy egyik-másik néző csak húzódozva követi, lemond a hagyományos építkezés előnyeiről — (a történés megkapó adagolása, drámai crescendo, lekerékítés) — és az adott életműben ott vibráló-foszforeszkáló korézésre, az író habitusából áradó légkörre koncentrál. Krúdy helyett Csehov? — Korántsem. Biztos kéz tapintja ki a specifikus jegyeket, melyek Pest-Buda szerelmest európai „rokonától” megkülönböztetik, úgyhogy az sem téveszti el a... házszámot, aki először kerül a Mű vonzáskörébe. Hogy polifonikus vállalásának e-leget tehessen, Kincses kétslki jelrendszerre bizza a megjelenítést: premier planban ölt testet a szöveg betűje, a pirandellói „beszélt akció”; a háttérben pedig, melynek szerves bevonását a játékba meakönyviti a színpad roppont mély-sége, látványfüggönyök áttetsző közegén keresztül válik érzékelhetővé a szöveg szelleme: sejtjük inkább, mint látjuk, s halljuk inkább, mint összefüggéseiben értjük mindazt, ami a mozzanatok mélyén kavaroq. Tudós előrelátással beintett fény-és hanghatások (például Kovács András hegedűszólója) szolaálják aztán a két sík egybeolvadását, s Kemény Árpád ihletett-funkcionális díszletei nyalábolják vizuális eagszénbe az egészet.

Krúdy betűje, Krúdy szelleme? — Ezeket sem ajánlatos betű szerint érteni: Kincses alkotóként viszonyul mind a ketőhöz, s bátran változtat a betűn abban a reményben (hiszemben?), hogy közelebb férkőzik ezáltal a szellemhez, ám ez utóbbin is igazít egy árnyalatnyit, kiiktatva például a múlt nosztalgikus visszasírását. Léve-qes ilyen „hamisítás” az, hogy az utolsó

bedobással gyürkőzött neki a csóbitó feladatnak — lement a premier. Közben „Alvinczi” felépült, de a kényszermegoldást nem követte megnyugtató, végleges megoldás. Érvelni persze lehet az ideiglenes felállítás mellett is, elvégre Krúdynál (mint Einstein óta a fizikában) még ok és okozat közt sem kötelez a hagyományos viszony, minden relatív. A kérdés azonban mégiscsak az, hogy Rezeda és Alvinczi egyazon ember két arca-e vagy különálló csodabogarak az adott panoptikumban. Krúdy opciója kategorikus: két regényhőst emelte színpadra, két színészre számított. Eredeti szereposztásából ítélve, kezdetben Kincses is osztotta ezt a véleményt, de utólag a Janus-arcú egy szereplő mellett döntött. Alutírottnak szerénysége tiltja, hogy ellentmondjon Krúdynak, aki ugyebár két szerepet írt meg, a közönség tanács-talansága és egy hibátlan produkció ábrándja viszont arra készíti, hogy valóban kollektív művészetet lásson-keressen a színjatszásban; kitart hát... a rendező eredeti álláspontja mellett, (Alvinczi = A, Rezeda = B), amely nem rövidít meg sem nézőt, sem színészt.

Lohinszky mint Alvinczi Eduárd? — Meqbirközik a szereppel technikailag és vannak felvillanásai. De mivel alkotótól idegen a „tatár kán” parancsoló mozdulatlansága, Tarasz Bulba-i életereje, bő véru temperamentuma, tolmácsolósában többnyire merevség a nyugalom, üres ceremóniázás a szertartások kedvelése, ráfo-gás a játékszenvedély. Hiteles azonban Rezeda Kázmér, az író altereója pelerin-jében: átlényegül és kivirul, megfiatalodik; szerelmi vallomása — melynek kivitelezése rendezőileg is frappáns, ötletes — egy-szerre észtorna és szemfényvesztés; egy-eqy hirtelen aesztesa jó előre jelzi, mi vár a naiv Esztellára — cinizmusra hajló szök-tetője mellett...: egészségben a könnyed-könnymű (és vonzó-taszító) bohém milli-öre emlékeztet. Rezedát és Alvinczit a záró epizódokban mintázza azonos intenzitással Lohinszky: ott, ahol lump skribler és leaéatt főúr közt alia van már különbség. Addig azonban inkább zavarólag hat, s némely nézőt meg is téveszt az, hogy egy (szakállas) színész két szerepet játszik.

Vásárhelyen két részben játszóq A vörös postakocsi, és a két részt, melyek közül

A szerelmi vallomás. És mi vár még a naiv Esztellára... Lohinszky Loránd és Bálint Márta

MARX JÓZSEF felvétele

jelenetben, miután tönkremenne előkerül, Alvinczi végez magával; ha elfogadjuk, hogy egy világ letűnésének voltunk fül- és szemtanúi, nincs miért apellálnunk az Ivanovra emlékeztető, szantszándékkal itél-kező kifejtés ellen.

Kevésbé indokolt egy másik, strukturá-lis, azaz mélyreható módosítás. Az első felvonás 8—9—10. jelenetéből kimarad Rezeda; a levéltári kutatónak felcsapott hírlapíró nem vehet részt az Alvinczi-kü-riában folszolgálalt estebében, annál az egy-szerű oknál fogva, hogy mind a házigaz-dát, mind a vendéget egy és ugyanaz a színész alakítja. (S ami trükkfelvételekkel mozivásznon elérhető lenne, hogy ti. egy-idejűleg lássuk mégis a két embert, sem-miképp nem megvalósítható színpadon.) Ezzel eljutottunk az előadás Achilles-sar-kához: Krúdy helyett „Krúdyt” játszot Kincses Elemér.

A dolognak histórikuma van. Három hét-tel a bemutató előtt megbetegedett Csor-ba András, Alvinczi alakítója. Szükség törvényt bont, amolyan huszárvaqással Lohinszky Lorándra bízták mind a két szere-pet; az érdemes művész maximális erő-

sodróbb erejű a második, Esztella törékeny alakja forrasztja egybe. Bálint Mártát meacsodáltuk már az idén hamvasságáért — az Enekes madárban: Krúdy művében egy viaskodó női lélek „röntgenével” vív-ja ki elismerésünket. Alakítása (és a benne követett fejlődésvonala) — egy-két színpadias mozdulatot-kifakadást leszámítva meggyőző.

Estéről estére meqismétlődő sikerrel mut-atkozik be a publikumnak Biluska Anna-mária. Steinnét éli erőteljesen, sok humor-al — ő a pesti örömház madámja, aki „reménytelen szerelmeseket viasztal meg egy szóval, tanáccsal, leánnyal.” Biluská-tól a komédia térhódítását várjuk Maros-vásárhelyen.

Krúdyból élve-építkezve játszik „Krúdyt” Kincses Elemér vállalkozó kedvű, összefor-rott truppja. Sokért nem adnánk, ha a „vörös postakocsi” háacsóján belátható időn belül az igazi Krúdyhoz is elvezetné-nek.